

EMILIE PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ
Archeologický ústav CSAV, Praha

POZNÁMKY K OTÁZCE SYNCHRONISACE KULTUR JEVIŠOVICKÉ A ŘIVNÁČSKÉ

J. Palliardi¹ upozornil již v r. 1914, při hodnocení nálezů z vrstvy III na Hrádku u Čáslavi, na shodu elementů z vrstvy B v Jevišovicích s některými znaky tehdy ještě nerozpoznané české řivnáčské kultury a zdůraznil přitom, že na Moravě se více uplatnily jižní vlivy, zatímco v Čechách prvky ze severu. Z české strany byla příbuznost mladoeneolitického vývoje v Čechách a na Moravě vyzdvihována především J. Axamitem,² v podobném smyslu hovořil i O. Menghin.³ Příbuzný výraz kultur jevišovické a řivnáčské byl tedy vystižen těmi badateli 20. a 30. let, kteří uznávali platnost vertikální stratigrafie, zjištěné J. Palliardim⁴ na Starém Zámku u Jevišovic, zatímco u dalších archeologů tehdejší doby, především u A. Stockého a J. Schránila,⁵ nesetkáváme se, kromě poukazů na některé analogie mezi českými a moravskými nálezy, ani s pevnějším vypracováním periodisace eneolitu, ani s výraznější koncepcí o společných rysech českého a moravského mladoeneolitického vývoje. Později pak J. Böhm⁶ navázal na starou thési J. Palliardiho a O. Menghina označením „jevišovického typu“ za specifický konglomerát závěrečné fáze vývoje domácího obyvatelstva a nositelů kultury se šňůrovou keramikou.

Po r. 1950, kdy se rychle počíná vypracovávat periodisace českého eneolitu,⁷ začínají se objevovat i úvahy o příbuzných rysech obou mladoeneolitických

¹ J. Palliardi, Archeologický význam nejspodnějších vrstev na Hrádku u Čáslavi, Jubilejní musejník čáslavský II, 1914, 33–36.

² J. Axamit, Příspěvky ke studiu naší keramiky nordické, PA XXVII, 1915, 77–86; *týž*, Bádenská keramika v Čechách, PA XXXVIII, 1932, 2–8.

³ O. Menghin, Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens, 1926, 50–52.

⁴ J. Palliardi, Stratigrafické výsledky v Jevišovicích, Pravěk VIII, 1912, 17–20; *týž*, Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren, WPZ I, 1914, 256–277.

⁵ A. Stocký, Pravěk země české I. Věk kamenný, Praha 1926, 93–116; J. Schránil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Berlin–Leipzig 1928, 15–68.

⁶ J. Böhm, Kronika objeveného věku, Praha 1941, 196–197.

⁷ Přehled vývoje názorů viz v: R. W. Ehrlich–E. Pleslová-Štiková, Homolka, An Eneolithic Site in Bohemia, Praha 1968, 127–132.

formací Moravy a Čech, které jsou označeny za současný kulturní projev.⁸ Tyto relativně chronologické vztahy, v nichž se do jisté míry odráží i poznání genetické příbuznosti obou kulturních celků, se pak stávají obecně platným, v různých pracích citovaným závěrem, a to až do vystoupení s názorem, který se v podstatě vrací ke staré myšlence J. Böhma: jevišovická kultura je o něco mladší než kultura řivnáčská, na kterou časově navazuje.⁹ Toto mladší postavení jevišovické kultury oproti kultuře řivnáčské je dedukováno podle vyvinutějších keramických tvarů, k nimž kromě zásobnic, misek na nožce a nádob s ansae lunatae jsou počítány i dvouúché amfory, spojované dříve s kulturou se šňůrovou keramikou, což je ještě podpořeno výskytem sekeromlatů typu A. Oproti této teorii stojí pak názor,¹⁰ že jevišovická kultura, vyrostlá na odlišnějším základě (tj. na děletrvajícím specifické formaci Jevišovice C₁) než česká řivnáčská kultura a jí blízká formace bošácká (s vývojem z tradic klasické kanelované keramiky), jako nejbližší progresivním centrům na jihu a jihovýchodě nejvýrazněji přijala vlivy z Karpatské kotliny a z vlastního vučedolského okruhu, které se v kulturách řivnáčské i bošácké projevují již méně nápadně, nestírajíce tolik původní základ, což konečně ani neodporuje závěrům slovenských autorů o chronologickém postavení retardující bošácké kultury vůči progresivnější formaci Kòsihy (Makó)—Čaka.¹²

Řešení vzájemného vztahu kultur jevišovické a řivnáčské¹³ je především vázáno na detailní zpracování a zhodnocení materiálu jevišovické vrstvy B, který je kromě stručného výběru v publikovaných pracích J. Palliardiho uveden pouze v nezveřejněném rukopisu. Již předběžně lze však zdůraznit, že v obou kulturních komplexech se výrazně vyskytují obdobné základní typy keramiky i některá výzdoba, i když frekvence nebo details nejsou úplně totožné. Na příklad zásobnice s hrdlem hlazeným a tělem drsněným slámováním nebo otisky textilií a pletiva přicházejí v obou skupinách, i když v Jevišovicích jsou poměrně časté takové nádoby bez vyhlazeného pásu nebo s pásem užším, které v řivnáčské kultuře přicházejí především v její počáteční fázi; moravské baňaté dvouúché zásobnicové amfory s úzkým hrdlem jsou pak v řivnáčské kultuře jen velmi vzácně. Naopak misky se zataženým někdy rozšířeným okrajem a tunelovitými uchy jsou v obojím prostředí, i když se liší výzdobnými elementy, zatímco nálevkovité mísy jsou daleko početnější v Čechách. V obou formacích přicházejí moždiře s širokým páskovým nebo tunelovitým uchem či s bradav-

⁸ N. Mašek, Neolitické bubny v Čechách a na Moravě, AR VI, 1954, 656, 658; E. Štiková, K problematice třídění českého eneolitu, PA XLVI, 1955, 30–51; B. Novotný, Slavónská kultura v Československu, SIA III, 1955, 43,49; E. F. Neustupný, Die chronologischen Beziehungen des Äneolithikums, Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie, Prague 1956, 66–69; J. Neustupný, Zum Stand der relativen Chronologie des Äneolithikums in der Tschechoslowakei, Kommission f. das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit Nitra 1958, Bratislava 1961, 43–58; M. Zápotocký, Příspěvky k poznání středního českého eneolitu, AR XII, 1960, 715–747; L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Praha 1961, aj.

⁹ E. Neustupný, Hrob z Tušimic a některé problémy kultur se šňůrovou keramikou, PA LVI, 1965, 420; týž, K mladšímu eneolitu v Karpatské kotlině, SIA XIV, 1966, 77–96.

¹⁰ R. W. Ehrich — E. Pleslová—Štiková, o. c., 196.

¹¹ A. Medunová-Benešová, Eneolitiické výšinné sídliště Staré Zámky v Brně-Lišni, PA LV, 1964, 91–155.

¹² Naposledy shrnuto v: V. Pavúková-Němčicová, Äneolithische Siedlung und Stratigraphie in Iža, SIA XVI, 1968, 353–433.

¹³ Podle souborné práce o řivnáčské kultuře: R. W. Ehrich — E. Pleslová—Štiková, o. c.

kovitými výčnělky, i když v Čechách je jejich výzdoba rozmanitější. Džbány s měsíčkovitými uchy (ansa lunata, cornuta) jsou rozdílné již bohatou výzdobou těla moravských tvarů i formou typických uch, která jsou v Jevišovicích, ovšem s výjimkou několika exemplářů, více podobných českým ansae, méně nápadně rozvinuta; u obou kultur mívají shodnou výzdobu středových laloků. K méně početným tvarům řivnáčské i jevišovické kultury patří téměř identické malé amfory s výzdobou plastických přesekávaných pásků, dále mísovité velké tvary se dvěma uchy a neprofilované mísy s rovnými stěnami. Je vzpomínán i zlomek kapkovitého čerpáku z vrstvy B,¹⁴ které se vyskytují v časně fázi řivnáčské kultury. Vučedolská miska z Prahy-Bohnic, objektu 7, je téměř táž jako miska s trojlaločnou nožkou a výzdobou rytých trojúhelníků na vnitřní straně nádoby z vrstvy B.¹⁵ Mezi keramickou náplní vrstvy B v Jevišovicích a řivnáčskou kulturou se jeví také zásadní rozdíly, které jsou prokázány především přítomností kulovitých amfor a tzv. bernburských koflíků výlučně v řivnáčské kultuře. Naopak, k bohatým ornamentům, provedeným rytím a brázděným vpičem na džbánkovitých a jiných nádobách v jevišovické kultuře, která má především původ ve vučedolském okruhu, jen zcela vzácně, a to pouze k některé z dekorací, nacházíme podobné v řivnáčské kultuře. Také výzdoba otiskem šňůry je v Čechách většinou jiného původu (z kultury s kulovitými amforami) než ve vrstvě B, i když někdy tamní výzdoba¹⁶ nápadně připomíná ornamenty českých kulovitých amfor. Ve skupinách vučedolské kultury karpatské i eponymní oblasti lze nalézt analogie pro některé z tzv. vyvinutějších tvarů (amfory a džbány),¹⁷ které ve své základní profilaci mohou odpovídat i určitým nádobám kultury se šňůrovou keramikou. Konečně ani sekeromlaty, obdobné typu A, nejsou vázány výlučně na kulturu se šňůrovou keramikou: podle M. Zápotockého¹⁸ (nehledě již na tvarově méně výrazné hliněné nepodobeniny na sídlišťích kultury s kanelovanou keramikou)¹⁹ se vyskytují nejen ve vrstvě B, ale jsou rozšířeny v Rakousku, v kultuře schneckenberské a také na Balkáně, na sídlišťích kultury Karanovo VII—Ezero, jehož horní horizonty²² mohou nejen podle relativní, ale i podle absolutní chronologie sahát až k období jevišovické kultury. Je pozoruhodné, že právě tam nacházíme analogii i pro jevišovický sekeromlat se středovým žebrem.²¹

Je možné uzavřít, že kultury jevišovická a řivnáčská mají dostatek shodných prvků, abychom je považovali za alespoň zčásti současné — také v nově vypracovávané absolutní chronologii se počítá s minimálním rozdílem cca 100 let.²²

¹⁴ M. Zápotocký, Konvice a čerpáky kultury s kanelovanou keramikou v českém eneolitu, Acta Univ. Carolinae, Phil. et Hist. 3 1959, Praha 1960, 56.

¹⁵ B. Novotný, SIA III, 1955, obr. 1:2, tab. II:4.

¹⁶ J. Palliardi, WPZ I, 1914, 273, obr. 29.

¹⁷ Na př. P. Korošec, Podela slavonske kulture, ieno poreklo i relativna chronologija, Rad vojvodjanskih muzeja 8, 1959, tab. V:6; J. Vladár, Zur Problematik der Kosihy-Čaka-Gruppe, SIA XIV, 1966, 283, obr. 13; N. Kalicz, Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn, Budapest 1968, tab. III:2, X:8.

¹⁸ M. Zápotocký, Streitaxte und Streitaxtkulturen. PA LVII, 1966, 198.

¹⁹ M. Zápotocký, o. c., 198, pozn. 144.

²⁰ E. Neustupný, Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe, SIA XVI, 1968, 48–49, Table 5.

²¹ N. Ja. Merpert, Archeologičeskie issledovanija v južnoj Bolgarii, v 1963 g., KSIA 100, 1965, 27, obr. 10.

²² E. Neustupný, Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe II, AR XXI, 1969, obr. 2.

Především je však potřeba, vypracovat vztahy jevišovické kultury k sousedství, zvláště ke Karpatské kotlině a k vlastnímu vučedolskému okruhu, ale i k dalším soudobým nálezům na Moravě, aby bylo také objasněno, zda jevišovická vrstva B je časově i kulturně horizont zcela uzavřený, nebo má-li případně širší rozpětí, které by dovolilo stanovit jednotlivé fáze vývoje jevišovické kultury podobně, jak se jeví v kultuře řivnáčské²³ (ve srovnání s ní shledáváme v materiálu vrstvy B starší i mladší elementy) a patrně i v kultuře bošácké.²⁴

ОТНОСИТЕЛЬНО СИНХРОНИЗАЦИИ ЕВИШОВИЦКОЙ И РЖИВНАЧСКОЙ КУЛЬТУР

В отношении синхронизации евишовицкой и рживначской культур в настоящее время существуют два взгляда.^{9, 10, 12} Автором поддерживается мнение о синхронности обеих культур. Прежде всего, конечно, необходимо изучить отношение евишовицкой культуры к соседним культурам и другим находкам из этой эпохи в Моравии с целью объяснить, представляет ли собой слой B в Евишовицах вполне законченное целое по времени и в отношении культуры, или же имеется ли в культуре Евишовиц несколько фазисов развития.

BEITRÄGE ZUR SYNCHRONISATION DER JEVIŠOVICER UND ŘIVNÁČ-KULTUR

Über die zeitliche Gleichstellung der Jevišovicer und Řivnáč-Kultur bestehen heutzutage zwei unterschiedliche Auffassungen.^{9, 10, 12} Die Verfasserin unterstützt jene der Gleichzeitigkeit beider Kulturen und macht auf zahlreiche mehr oder weniger analogische Keramiktypen aufmerksam, obwohl in beiden Kulturen abweichende Typen oder Dekore vorkommen, die auf die Wirkung der geographischen Lage und der kulturellen Abhängigkeit zurückzuführen sind. Es müssen vor allem die Beziehungen der Jevišovicer Kultur zu den Nachbargebieten, namentlich zum Karpatenbecken und zu dem Vučedoler Kulturkreis wie auch zu anderen zeitgenössischen Funden aus Mähren festgelegt werden um zu erkennen, ob die Jevišovicer Schicht B einen zeitlich und kulturell fest geschlossenen Horizont darstellt, oder ob sie eventuell einen größeren Zeitraum umfaßt, der die Feststellung der einzelnen Entwicklungsphasen der Jevišovicer Kultur ermöglichen würde, ähnlich wie in der Řivnáč-,²³ bzw. auch in der Bošáca-Kultur.²⁴

²³ R. W. Ehrich — E. Pleslová-Stiková, o. c.

²⁴ J. Pavelčík, Eneolitická skupina s keramikou bošáckého typu na Moravě, PA I.V. 1964, 293.